

Son Dönem Osmanlı Cam İmalatı Sektörünün Oluşumu ve Avrupa Etkisi

Nurşen ÖZKUL FİNDİK*

Abstract

Development Of The Ottoman Glass Industry During The Last Years Of The Empire Anad European Influences. In Ottoman Empire by the term of Sultan Mahmut II movements to westernize which start to show its effect in every field, begin to affect various social classes by sending students to Europe. In terms of these movements to westernize there appear significant differences in daily life. The governors of Ottoman Empire give importance to the opening of factories to meet necessities of the people and by making concessions they try to encourage evolution of production. In this article phases that are lived when glass production industry came into being in 19th-20th centuries are analyzed. Problems that appeared at the time of production are investigated and while quality of the production, the effects of Europe and reasons of the problems are being analyzed, the content of importing glazing is focused on. In the research Ottoman Empire's archives that are dated back to last terms of the Empire are used. So besides introduction and analysis of Ottoman products which are still seen today. The process of their formation is introduced.

Key Words: Glass, Ottoman Art, Glass Industry, Factories, Ottoman Archives.

GİRİŞ

Osmanlı camcılığının Kuruluş Dönemi'nden batılılaşma dönemine kadar geçirdiği aşamalar bilimsel yöntemlerle ve özgün belgelerle hala tam olarak ortaya konulamamıştır. Bunda konuya duyulan sınırlı ilginin yanında, Osmanlı Devletinden kalan arşiv vesikalarının sanat tarihçilerine kaynak oluşturma özelliğinin yeterince değerlendirilmemesi de önemli bir etkidir. Oldukça az denebilecek arşiv destekli araştırmada da üretim teknolojileri ve üretimin niteliği irdelenmiştir¹.

* **Yrd. Doç. Dr.**, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Ö.Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığında Örnekler/The Art of Glass And Traditional Turkish Glass Ware*, Ankara 1985; F. Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve*

Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilebilen belgeler ışığında geç dönem (XIX.–XX.yüzyıl başı) Osmanlı cam sanayiinde bir tür endüstriyel devrim oluşturma –atölye tipi üretimden fabrikalaşmaya geçiş- çabaları ve bu süreçte Avrupa teknolojisi ile kalifiye işgücünden yararlanma gayretleri analiz edilmeye çalışılacaktır².

Osmanlı Devleti topraklarında başlangıçtan itibaren bir yandan yerel cam üretimi yapılırken, diğer yandan yaygın olarak cam ürün ithalatının yapıldığı görülmektedir. Yerel üretimin varlığına kanıt teşkil eden XVI. yüzyıla ait Topkapı Sarayı Ehl-i Hiref Defterlerinde sarayda faaliyet gösteren san'atkarlar arasında "camger"lerin olduğu, İstanbul Bostancı Ocağı'nda "camcılar ocağı" kolunun yer aldığı bilinmektedir³. Ehl-i hiref defterlerinde camcı ustalarının adları, aldıkları ücretler, in'am defterlerinde ise camcıların isimleri ile aldıkları hediyelerle ilgili kayıtlar bulunmaktadır⁴. III. Murat (1578–1595) döneminde, Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü şenliklerinin anlatıldığı Sürname-i Hümayun'da (1582) camcılar loncasının geçişi, fırın, fırın malzemeleri ve ürünleriyle tasvir edilmiştir⁵.

XVI.yüzyıl cam üretimi, sektördeki çalışanlar, kullanılan malzemeler ve ücretler hakkında arşiv vesikalarına dayalı en tafsilatlı bilgiyi Ö.L. Barkan tarafından yayınlanan Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaat Defterleri'nden bulmaktayız. Bu defterlerde camcılarının sayısı, isimleri, ücretleri

Beypoz İşleri, İstanbul 1974; Anonim, *Ankara Halkevinde Türk Camcılığı Sergisi Katalogu*, Ankara 1947; E. Dölen, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Cam Fırınları" *II. Uluslararası Türk-İslam Bilim Ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, C.I, İstanbul 1986, s.239-249; T.Kara-uğuz, "Camcılık ve İstanbul'da İlk Cam ve Billur Fabrikası" *Türk Kültürü*, 111, Yıl X, 1971, s.163-169; E.Yücel, "Türk Sanatında Cam İşleri Türk ve İslam Eserleri Müzesinden Bazı Örnekler" *Türk Etnografya Dergisi*, XVI, 1977, s.127-149; N.Atasoy, "Belgelerde Osmanlı Camı" *I.Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu/1st International Anatolian Glass Symposium 1988*, İstanbul 1990, s.87-94; Ö.Bakrer, "Anadolu Mimarisinde Pencere Camı Kullanımına Kısa Bir Bakış" *I.Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu/1st International Anatolian Glass Symposium 1988*, İstanbul 1990, s.70-80.

- 2 Bu makale, 2007 yılında Budapeşte'de gerçekleştirilen 13. Türk Sanatları Kongresinde sunulan bildirinin genişletilerek yeniden ele alınmış halidir. Ayrıca Osmanlıca belgelerin transkripsiyonunu yapan Tahsin Fındık'a çok teşekkür ederim.
- 3 MAD. 3697, H.1016, Ehl-i hiref cemaatine bağlı 7 camger ustasının sarayda cam imalıyla uğraştığı belirtilir.
- 4 II. Beyazıt döneminde in'am alan camcılar: Abdulali, Mehmed, Veli Acem, Yusuf ; Kanuni ve II. Selim dönemi: Ahmed, Bali, Ferhad, Geyvanser, Hacı Mehmed Tebrizi, Hasan Hasan Ferhad, Piyale, Sinan'dır (Yusuf kandil ve ayna, Hasan fanus yaptığı için). Bkz. R.M. Meriç, "Türk San'atı Tarihi Vesikalari; Bayramlarda Padişahlara Hediye Edilen San'at Eserleri ve Karşılıkları" *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, 1, 1963, s. 764-786.
- 5 F. Çağman-Z. Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*, İstanbul 1972, s. 61-62.

ile kullanılan cam türleri, miktarları ve renkleri hakkında kayıtlar yer almıştır⁶.

XVII.yüzyılda İstanbul'daki cam üretim faaliyetleriyle ilgili olarak Evliya Çelebi'nin aktardığı, IV. Murad (1622-1640) döneminde yapılan geçit töreni betimlemesi de oldukça değerli veriler sunmaktadır. Seyahatnamede bu dönemdeki camcı esnafı, şişeci (esnaf-ı şişeciyan), şişe satıcısı (esnaf-ı taciran-ı şişe), cam takıcı (esnaf-ı camcıyan) ve aynacı (esnaf-ı ayınacıyan) gibi gruplar halinde pirleri, çalışanları, dükkan sayısı ile aktarılmıştır⁷. Bu verilerden hareketle İstanbul'da XVII.yüzyılda yaklaşık bin kişinin camcılığın çeşitli kollarında çalıştığı varsayılmaktadır. Belgeler ışığında XV.-XVII. yüzyıllar arasında İstanbul'da özellikle şişe, pencere camı, ayna ve sırça üretimi yapıldığı anlaşılmaktadır. Surname minyatürlerinde de bazı billur kaplar dikkat çekmektedir; fakat bunların nitelikleri karanlık kalan noktalardandır.

Osmanlı Devleti XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki gelişmeleri takip etmeye başlamış, yeniliklerden haberdar olmuştur⁸. İstanbul'a XV. yüzyılda batıdan cam ithal edildiği görülmektedir⁹. Tayyip Gökbilgin'in Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu üzerinde yaptığı çalışmalardan XVI. yüzyıl boyunca Venedik ile Osmanlı Devleti arasında karşılıklı olarak birçok alanda yoğun bir ticari faaliyetin varlığı görülmektedir¹⁰. Osmanlı Devleti'nde özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler yoğunlaşmış, İtalyan şehir devletleri, Macaristan

-
- 6 Yapıların cam montajında onyedii kişinin çalıştığı, bunların üçü dışında hepsinin Müslüman olduğu, vitray işlerinde ise adı yazılı yedi Yahudi ustanın çalıştığı görülmektedir. Bu bilgiden sektörde çalışanların etnik ve dinsel durumlarının çalışmalarında pek de etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Sultan Ahmed Camii muhasebe defterlerinde de (1609-1617) yine cam ustaları ve alınan cam malzemelerin listesi yer almıştır. Bkz. Ö.L. Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmaretini İnşaat Defterleri*, C.I, Ankara 1972, s. 17, 26, 31; C.II, Ankara 1979, s. 175-176, 281.
- 7 Evliya Çelebi İstanbul'da esnaf-ı camcıyan 71 dükkan ile 105 nefer (çalışanı), esnaf-ı taciran-ı şişeciyan 200 dükkan, 300 neferat (çalışanı), pirlerrinin Ali Sina, dükkanların çoğunun Galata'da olduğunu, 1 Karhane-i Camçibaşından bahsetmektedir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev.O.Ş.Gökyay), 1.Kitap, 1996, İstanbul, s.220, 288, 299.
- 8 E. İhsanoğlu, "Osmanlıların Batı'da Gelişen Bazı Teknolojik Yeniliklerden Etkilenmeleri" *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar ve Yeni Görüşler*, (Hz.E.İhsanoğlu), İstanbul 1992, s. 121-139, 122.
- 9 Venedik'li tüccar Giacomo Badoer, 1427'de Venedik'ten dört kasa cam eşya sipariş etmiştir. Ayrıntı için bkz. M. Rogers, "Glass in Otoman Turkey" *İstanbul Mitteilungen*, 33, 1983, s.239-267, s. 240.
- 10 Bkz. a.g.e., s.126-127. Venedik'li tüccarlar geldiği gibi Osmanlı tüccarlar sipariş ettikleri malları almak üzere Venedik'e gitmiştir.

ve Rusya ile pek çok alanda ticaret yapılmıştır¹¹. Bu bağlamdaki belgeler de ithal cam ürünlerine sarayın ilgisinin yoğunluğu dikkat çekmektedir¹².

XVII. yüzyılda İstanbul'da kullanılan camların büyük bölümü Avrupa ülkelerinden ithal edilmiştir. 1640 tarihli Narh Defteri'nde İstanbul çarşılarında satılan sürahi, kase, maşrapa, hasırlı şişe, ibrik, vazo, kandil, fanus ve ayna gibi cam eşya türlerinden sadece bir tanesinin İstanbul'da üretildiği, ikisinin Lehistan işi olduğu belirtilmektedir¹³. 1664-1665 tarihli Mühimme Defteri'nde Venedik'ten ithal edilen camın perakendeci esnafına dağılımında yapılan haksızlığa itiraz eden camcılardan bahsedilmektedir¹⁴. Belgelerde üretilen camlardan çok, ithal camlarla ilgili bilgilere ulaşılması yerel üretimin miktar ya da kalite olarak yetersiz olduğunu düşündürmektedir¹⁵.

Venedik ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkileri sekteye uğratan 1714-1718 savaş yıllarına ait olan ve Ahmet Refik'in yayımladığı bir belgede, İstanbul'daki yetkililere (kaymakam, kadı ve gümrük emini) Venedik mallarının yurt içine sokulmamasına dair emirler verilmektedir¹⁶. Bunu takiben İstanbul'da başta Bohemya (Çekoslovakya)'lılar olmak üzere diğer Avrupa tüccarlarının cam ticareti alanındaki faaliyetleri yoğunlaşmaya başlar¹⁷. 1761 yılına ait bir belgede de Venedik ve diğer ülkelerden (Nemçe:Avusturya, İngiltere ve Fransa taraflarından) gelen çeşitli renk ve şekildeki camların gümrükleri ödendikten sonra gedik sahibi esnafa dağıtılması gerekirken, bazı karaborsacıların devreye girerek, yabancı tüccarlardan aldıkları camları fahiş fiyatla gizlice piyasaya sürdükleri anlaşılmaktadır¹⁸. Aynı kaynakta 1755 ve 1757'de İstanbul, Galata ve Eyüp'teki camcı dükkanlarının toplam 93 adet olduğu kaydedilmektedir¹⁹.

11 R.Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara 1988, s. 8.

12 Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı cami için Venedik'ten 900 adet cam kandil sipariş edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri*, Ankara 1996, s. 39.

13 M. S. Kütikoğlu, *1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 73.

14 R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, CII, (Çev. M. A. Kılıçbay-E. Özcan), Ankara 1990, s. 12.

15 Venedik, İngiliz, Nemçe, Beç, Macaristan ve başka ülkelerden gelen mallar arasında kase, bardak, kandil, avize, şişe ve her çeşit billur kap'tan söz edilmektedir. Ayrıntı için bkz. *İstanbul Ahkam Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi 2 (1764-1793)*, İstanbul 1998, s.355.

16 A. Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, 1988, s. 52 -54.

17 Rogers, a.g.e., s. 242.

18 *İstanbul Ahkam Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi I*, İstanbul 1997, s. 307-308.

19 Dükkan sayısındaki fazlalık bu sayının farklı alanlarında imalat, satış, tamir vs. tüm cam sektörünü kapsadığını düşündürmektedir.

III. Mustafa Dönemi'nde (1757- 1783) ise cam imalathaneleri Tekfur Sarayı çevresinde toplanmış, başka bir yerde üretim yapılması yasaklanmıştır²⁰. Bu dönemle ilgili bulduğumuz bir belgede bölgedeki üretimin XX. yüzyıla kadar devam ettiği anlaşılmakla birlikte, önemli sayılabilecek teknik bilgilere de ulaşılmıştır (Belge 8-10). 1917 tarihli belgeden Tekfur Sarayı yakınındaki şişe fabrikasının cam ocaklarının 25 günde bir yıkılıp, yeniden kurulduğu anlaşılmaktadır. Belge, Eğrikapı'da Tekfur Sarayı yakınındaki şişe fabrikasında 25 günde bir yıkılarak yeniden kurulan ocaklar için her defasında ruhsat vergisinin alınıp alınmayacağı hakkında bir arzuhal niteliğindedir. Belgenin dilinden benzer durumda olan başka imalathanelerin de bulunduğu anlaşılmaktadır²¹.

Avrupa'daki sanayileşme hareketlerinin ve Osmanlı imalat sektörü üzerindeki etkileri-koruma çalışmaları

XVIII.yüzyılın başlarından itibaren özellikle İngiltere'de başlayan sanayi devrimi kısa sürede diğer sömürge sahibi Avrupa devletlerine de yayılmıştır. Bu dönemde küçük çaplı ve insan gücüne dayalı üretim yapan imalathaneler yerini, buharlı makinaların kullanıldığı büyük fabrikalara bırakmaya başlamış, buna paralel olarak kısa sürede daha fazla, daha ucuz üretim yapılmaya başlanmıştır. İngiltere başta olmak üzere sanayileşen ülkeler ürünlerini satmak için yeni pazarlar arayışına girmiştir. Henüz sanayileşmemiş Avrupa devletleri yerli sanayilerini korumak için yüksek oranlarda ithal vergisi koyarak bu durumdan kendilerini korumaya çalışırken, Osmanlı Devleti XVI. yüzyıldan beri çeşitli Avrupa ülkelerine tanıdığı kapitülasyonları 1740 yılında, -büyük bir talihsizlik olarak değerlendirilebilecek bir uygulamayla- sürekli hale getirmiştir²². Başlangıçta bu durumun pek fazla olumsuzluk yarattığı söylenemez. XVIII.yüzyılın ilk yarısında devletin sanayi kollarının geliştirilmesine yönelik destekleyici politikalarından cam atölyelerinin de yararlandığı bilinmektedir²³. Ancak bu trend yüzyılın ikinci yarısında özellikle savaş yıllarındaki

20 Ö. Küçükerman, "Beykoz Camları" *Türkler*, C. 4, Ankara 2002, s. 313-327, s. 316; Yücel, a.g.e., s. 132.

21 DH.UMVM. 106/19, H. 1336.

22 Önsoy, a.g.e., s. 12.

23 M. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 213.

24 Genç, a.g.e., s. 214-217.

25 Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. E.C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi" *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar ve Yeni Görüşler*, (Hz.E.İhsanoğlu), İstanbul 1992, 37-52, s. 46; Önsoy, a.g.e., s. 5.

fiyat artışlarına bağlı olarak sürdürülememiştir. Fiyat artışları Avrupa'nın ucuz, fabrikasyon ürünleri karşısında Osmanlı atölyelerinin rekabet gücünü iyice zayıflatmıştır. Ucuz ve kaliteli Avrupa mallarının yoğun biçimde Osmanlı topraklarına girmeye başlamasıyla, insan gücüne dayanan yerli üretim ithal mallarla baş edememiş, buna paralel olarak kalite düşerek, üretim oranında ve çeşitliliğinde azalmalar olmuştur²⁴.

XIX. yüzyılda devletin yaşadığı bir dizi iç ve dış sorunlar yumağının ürünü olan 1838 Balta Limanı Osmanlı- İngiliz Ticaret Antlaşması'yla, Osmanlı toprakları tamamen Avrupa'nın sanayileşmiş devletlerinin açık pazarı haline getirilmiştir. Yabancı tüccardan alınan iç ve dış gümrük vergilerinin, yerli tüccar ve esnafın aleyhine düşürülmesiyle devlet ithalat ve ihracat üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir²⁵. İngiliz malları Osmanlı topraklarının en uç noktasına kadar ulaşmıştır. 1840 sonrasında devletin dokuma, deri, gıda, cam, porselen, kağıt gibi alanlarda üretim yapan fabrikalara dönük teşvikler ve imtiyazlar tanınması da sağlıklı sonuçlar vermemiştir²⁶. Osmanlı sanayii mali alanda değişen dünya değerlerine uyum sağlayamamanın sonucunda çökmeye başlamış, ithalatın ihracattan fazla olması nedeniyle dış ticaret açığı büyümüş, dış borçlanma ile bu kapatılmaya çalışılmıştır²⁷. Osmanlı topraklarında dilediği gibi hareket edebilen Avrupalılar üretime yönelik yatırım yapmak yerine, hammadde temini için madenleri ve ürünlerini pazara ulaştırmak için de limanların ve demir yollarının işletme haklarını ele geçirmeye önem vermiştir²⁸.

XIX. Yüzyılda Osmanlı Cam Sanayinin Geliştirilmesine Yönelik Çabalar

Osmanlı Devleti, batıdaki sanayileşme hareketlerini yakından takip etmiş, yenilikleri kendi geleneksel yapısına uyarlamaya çalışmıştır. XVII-I.yüzyıl boyunca çeşitli makinelerin ve aletlerin kullanıldığı kumaş, yün, ipek porselen, kağıt fabrikaları ile devletin ihtiyaçlarına ve askeri teçhizataya yönelik barut (cam humbara), tüfek fabrikaları, top döküm atölyeleri kurulmuştur²⁹.

26 Genç, a.g.e., s. 93-94.

27 V.Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994, s. 120.

28 D. Quataert, *Osmanlı Devletinde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direnişi (1881-1908)*, (Çev. S.Tekay), Ankara 1987, s.123.

29 M.Müller-Wiener, "15-19.Yüzyılları Arasında İstanbul'da İmalathane ve Fabrikalar" *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar ve Yeni Görüşler*, (Hz.E.Ihsanoğlu), İstanbul 1992, s. 53-120, 66.

XIX.yüzyılda II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde Avrupa'dan her türlü makine ithal edilerek fabrikalar kurulmaya devam edilmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında II.Mahmut Döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin sanayileşme hareketleri hızlanmış, atölye üretiminden fabrikalaşmaya geçişte, devlet, bir yandan kendi yatırımlarını yaparken, diğer yandan özel girişimleri destekleyerek yeni fabrikaların açılmasına öncülük etmiştir³⁰.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreği, Kırım Savaşı'nın başlangıcına kadarki süre Osmanlı sanayileşmesinde en önemli gelişmelerin olduğu dönem olarak kabul edilir³¹. Fabrikaların kuruluş aşamasında Avrupa'dan makinelerin yanı sıra ustalar, teknik personel, mühendisler de getirilmiştir. Fakat 1838 Balta Limanı Antlaşması ve 1853-1856 Kırım Savaşı, sanayideki canlanmaları başarısız kılmıştır. 1866'da "İslah-ı Sanayi Ercümeni" kurulmuş, sanayileşme için neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuş bunların bir kısmı gerçekleştirilirken bir kısmı başarısızlıkla sonuçlanmıştır³². XIX.-yüzyıl son çeyreği Osmanlı sanayileşme sürecinin en başarısız dönemi olarak değerlendirilmiştir³³. Açılan fabrikalarda modern makineler getirtilip kullanılmasına rağmen, ham madde ve teknolojiye yurt dışına bağlı olmak, çıkar ilişkileri, hazır batı kalıbını geleneksel yapı üzerine giydirme çalışmaları tutmamış, Avrupa ile rekabette fabrikaların büyük kısmı kapanarak başarısız girişimler olarak kalmıştır.

XIX. yüzyılda İstanbul'da cam üretiminde üç önemli girişimle karşılaşmaktayız. İlki bir devlet yatırımı olup, XIX.yüzyıl cam üretimine damgasını vuran Beykoz işi cam üretiminin ilk uygulamaların yapıldığı imalathanedir. III. Selim döneminde (1789-1808) Mehmed Dede tarafından kurulmuştur³⁴. Burada karakteristik Beykoz işi fincan, sürahi, gülabdan, vazo benzeri cam kapların yapıldığı bilinir³⁵. Arşiv çalışmalarımızda henüz bu imalathane ile ilgili herhangi bir veri elimize geçmemiştir.

30 Feshane fabrikası, Basmahane-i Amire, Hereke Fabrikası, İzmit Aba Fabrikası, Top, Mermi, Tüfek,Fişek Fabrikaları yeni gelişen teknolojiyi takip etmiş, makineler, çeşitli teçhizatlarla donatılmıştır. Ayrıntı için bkz. Z. Toprak "II.Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayi" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1985, s.1348-1362, 1345.

31 Clark, a.g.e., s. 40;Müler-Wiener, a.g.e., s. 79.

32 Eldem, a.g.e., s. 58.

33 Genç, a.g.e., s. 95.

34 C. E. Arseven, *Les Arts Decoratifs Turc*, İstanbul, 1952, s.179-180;ayrıca Müler-Wiener bu konuyla ilgili olarak, Viyana'da eğitim gören Mehmed Dede yönetiminde başlayan imalathanede buhar makinasıyla üretimin yapıldığını, bu ürünlerin 1855 Paris Dünya Fuarına katıldığını ifade etmiştir. A.g.e., s. 71.

35 Bayramoğlu, a.g.e., s. 17.

İkinci önemli çalışma, belgelerden anlaşıldığı üzere Boğaziçi'nde İncirköy denen yerde, kamuya ait bir arazi üzerinde, Hüdavendigâr Müşiri (Bursa valisi) Mustafa Nuri Paşa tarafından inşa ettirilmiş olan cam ve billur fabrikasının faaliyete geçmesidir³⁶ (Belge 13). Ek bir başka belgeye göre fabrika padişah(devlet) tarafından 1846'da satın alınarak, hemen imalata başlanmıştır³⁷. Belgelerden Fabrika-i Hümayun üretimi ürünlerin Osmanlı saraylarında kullanıldığı gibi hediyelik eşya olarak da verildiği anlaşılmaktadır³⁸. Sarayda ithal malzemelerle birlikte, devlet fabrikasında üretilen, yerel cam eşyalar da kullanılmıştır. 1887 tarihli belge Yıldız Sarayı için gerekli züccaciyenin İncirköy (Paşabahçe) şişe fabrikasından satın alınmasıyla ilgilidir³⁹ (Belge 16). Ayrıca bu fabrika, imparatorluğun farklı bölgelerindeki cam ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Ulaştığımız bir belgeye göre Kabe ve bölgedeki diğer dini yapılarda kullanılmak üzere Fabrika-i Hümayun'da üretilen cam kandiller gönderilmiştir⁴⁰.

XIX. yüzyılda İstanbul'da son cam fabrikası yine özel girişimle Paşabahçe'de Avusturyalı Modiyano (Modiano) tarafından 1884'de kurulmuştur⁴¹. Belgelerden fabrikanın teknik özellikleri, çalışanları hakkında az da olsa bilgi edinmekteyiz. 1903 tarihli belgede fabrikanın dökümhanesinde üç ocak(cam eritme fırını) bulunduğu ve bunların 2-3 yılda bir tamir edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır⁴². Her ocakta 18 ustabaşı ile 80-90 işçinin çalıştığı, genel olarak fabrikada 500'e yakın işçinin görev yaptığı ifade edilmektedir. Ayrıca çalışanların Müslüman ve Rum olduğu belirtilmektedir. Diğer bir belgede ise erkeklerle birlikte fabrikada kadınların da çalıştığı anlaşılmaktadır⁴³. Belgede ücret anlaşmazlığı nedeniyle 100'e yakın Müslüman ve Rum erkek ve kadın işçinin işten çıkarıldığı belirtilmektedir.

36 İrade Mesail-i Mühime, no. 616.

37 İrade Mesail-i Mühime, no. 629.

38 Fabrika-i Hümayun da imal edilen çeşm-i bülbül adı verilen billurların devlet ileri gelenlerine hediye edilmesi istenmiştir Bu belgeler Takvim-i Vekai Gazetesi'nde 1847 yılında yayınlanmış, araştırmacılar oradan alıntılar yaparak kullanmışlardır. F. Bayramoğlu, a.g.e., s. 24-27 gibi.

39 Y.PRK.BŞK., 12/77.

40 A.MKT. MHM, 5/40.

41 Bayramoğlu ve Küçükerman (2002) bu şahsın İtalyan yahudisi olduğunu, adının Soul Modimo olduğunu ifade ederler. F.Bayramoğlu, Anadolu Türkleri'nde Camcılık, Ankara 1996, s.29; Küçükerman, a.g.e., s. 325.

42 YA.HUS.1321-3/17. Bu fabrikayla ilgili olarak Müler-Wiener, iki buhar makinasının kullanıldığını belirtmektedir. A.g.e., s. 81.

43 YA.HUS. 1321-3/17.

Modiano Fabrikasıyla ilgili daha erken 1896 tarihli bir belgeden fabrikada Avusturyalı işçilerin de çalıştığı anlaşılmaktadır⁴⁴ (Belge 11-12). Bilindiği gibi yabancı ustalar her dönem Osmanlı sarayında ehl-i hiref örgütünde görev yapmıştır⁴⁵. XIX. ve XX. yüzyıl başında ileride bahsedeceğimiz fabrikaların özellikle kuruluş aşamasında yabancı (Avrupalı) ustaların çalıştırılması adeta zorunlu bir gereklilik gibi görülmektedir. 1839 tarihli bir belgede Paris büyükelçisi vasıtasıyla Fransa'dan istenen camcı ustasının arandığı, en kısa sürede bulunup İstanbul'a gönderileceği belirtilmektedir⁴⁶.

Osmanlı Devleti yabancı ustalar getirttiği gibi kendi ustalarını imparatorluğun farklı bölgelerine yapım ve onarımlar için görevlendirmiştir. Bunlardan birisi de Camcıbaşı Aşir Efendi'dir. 1862 tarihli belgede Harem-i Şerif bölgesinde cam ve tel imalini bilen yerli kimse olmadığı için eski Camcıbaşı Aşir Efendi uygun maaşla Harem-i Şerif'in cam ve tel işlerinin imalatı, tamir ve bakımıyla görevlendirilmiştir⁴⁷ (Belge 6-7). Belgenin daha sonraki eklerinden birinde de Aşir Efendi, bölgede camcılık yapabilecek kimse olmadığı için kendisine İstanbul'dan yardımcılar bulunmasını istemektedir.

XIX. yüzyılda Osmanlı cam fabrikalarında ne tür cam üretildiğine baktığımızda, yaygın olarak Beykoz cam fabrikasında kavanoz, şişe, bardak gibi günlük kullanım kapları, kandil, gaz lambası camı gibi aydınlatma amaçlı malzemeler üretildiğini görmekteyiz. Bir Osmanlı cam fabrikasında tam olarak neler üretildiğini net olarak bize gösteren önemli bir belge 1909 tarihli olup, Şamlı Umrizade Mehmet Müslim Efendi ile Ticaret ve Nafia Nazırı Gabriyel Efendi arasında hazırlanan bir mukaveledir⁴⁸ (Belge 21). Bu belgede kurulacak fabrikada kapı, pencere camları, bü-

44 A.MKT.MHM. 628/41, 1896 tarihli bu belge, Avusturyalı işçi ve ailelerinin güvenliklerinin sağlanmasıyla ilgili Avusturya elçisinin talebinin karşılanmasını içermektedir. 1891 tarihli bir diğer belge Paşabahçe şişe fabrikasında çalışan işçilerin barınaklarının düzeltilmesiyle ilgilidir. (Bkz. DH.MKT. 130/34, H.1311). Müller-Wiener, fabrikada başlangıçta Bohemyalı ve Stiryalı cam üfleyicilerin çalıştığını, fabrika yanına çalışanlar için evlerin ve okulun yapıldığını, zamanla yabancı işçilerin sayısının azaltıldığını ifade eder. Bkz. a.g.e., s. 81.

45 XVI yüzyılın ilk yarısında Tebrizli iki camcı ustası Mehmet Can ve Hacı Mehmet Ehl-i Hiref örgütünde yer almıştır. İ.H.Uzunçarşılı "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkarlar) Defteri" *Belgeler*, XI, 15, 1986, s. 24, 64-65, 69, 76.

46 HAT. 661/322609, H. 1255.

47 MV. 2/515.

48 İrade İmtiyazat ve Mukavelet, no. 4.

yük-küçük ayna, su ve meşrubat şişeleri, cami ve salon avizeleri üretileceği açıkça belirtilmektedir.

Bunun dışında özellikle savaş zamanında devlet, fabrikalardan ihtiyaç duyulan askeri levazımın üretimine yönelik taleplerde bulunmuştur. Camın askeri amaçlı kullanımıyla ilgili bilinen en erken örnekler, XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferinde Osmanlı ordusunun attığı cam humbaralar (havan topları)'dır. Osmanlı Tophane'leri içinde yer aldığı bilinen cam ocakları ve personeli arasındaki camcı ustaları camın savaş malzemesi olarak kullanıldığına göstergesidir. Geç dönemde de camdan yapılmış askeri malzemelerin üretimi ve kullanımı ile karşılaşmaktayız. 1913 tarihli bir belgede Balat'taki şişe fabrikasında kırık camlardan hükümete ait asker gözlüğü camları (ki bunlar kar ve kum gözlüğü olarak belirtilmiştir.) ile izalatör gibi bazı levazım camlar üretilmiştir⁴⁹ (Belge 14). I.Dünya savaşı nedeniyle Avrupa'dan izalatör getirilemediği için haberleşme sağlanamamış, sorunu çözmek için çini, porselen ve cam fabrikalarında izalatör üretimi yapılmıştır⁵⁰.

Bu dönem cam fabrikalarının en önemli sorunlarından biri hammadde'dir. Bir fabrika yöneticisinin yabancıların kırık camları toplayarak ihraç ettikleri, bu durum devam ederse fabrikasını kapatmak zorunda kalacağını, bunun yasaklanmasını istediği dilekçesine cevaben gönderilen yazıda kırık camların ihracının yasaklandığı emri çıkmıştır⁵¹. Hammaddeyle ilgili sorunlar her dönem olmuştur. XVII. yüzyılda cam humbara dökmeye çok uygun olan Kağıthane çamurunun İngiliz, Ceneviz, Fransız ve Flemenk tüccarlar tarafından geceleri alınarak Avrupa'ya nakledildiği bilgisi üzerine devlet bu bölgeden çamurun gizlice alınarak Avrupa'ya ihraç edilmesini yasaklamıştır⁵².

XIX. yüzyılda bir grup Osmanlı iktisatçısı ve düşünürü sanayileşmeye karşı, tarımı destekleyen liberal iktisad görüşüne sahiptir. Diğer yandan az da olsa sanayileşmeden yana olan aydınlar da bulunmaktadır. Bunlar sanayileşmeye paralel olarak tarımın da gelişeceğini ileri sürmektedirler⁵³. XX yüzyılın ilk çeyreği (1908-1918) ise Milli İktisat düşüncesinin doğduğu ve geliştiği dönemdir. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanı ile sanayi-

49 MV.202/2.

50 İ.M.MS.197/1333/L.20, (H.1333/ M.1914).

51 MV. 202/20.

52 Bu çamur özellikle top humbaraları dökmeye elverişlidir. İE.AS.12/1160, H.1079.

53 Z.Toprak, a.g.e., s. 1348; Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918), Ankara 1982, s. 25-33.

leşmenin önemini destekleyenler artmış, 1913'te Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı ile 1914 Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi yayımlanmıştır. Avrupa'da üretilen mallarla rekabet edebilmesi için Osmanlı sanayicilerine imtiyaz ve inhisar gibi ayrıcalıklar verilerek onları korumaya yönelik çalışmalar artmıştır. Fabrika kuruluşunda, genişletme çalışmalarında Avrupa'dan makine, araç gereç ithalinin gümrüksüz yapılması, fabrika kuranlardan vergi yükünün hafifletilmesi gibi yeni önlemlerin yanı sıra kamu kurumlarına yönelik hükümet alımlarında yerli sanayi ürünlerinin tercih edilmesi esas kabul edilir⁵⁴.

Yerli sanayii geliştirme çalışmalarının cam fabrikalarının kuruluşunda ve işleyişinde de özenle uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir.

1901 tarihli bir belge ve ekleri, Maliye Muhasebat-ı Umumiye Hesabat-ı Merkeziye Şubesi Müdürü Yusuf Ziyaeddin Bey'e İstanbul ve Bilad-ı Selase'de (Eyüp, Galata ve Üsküdar'da) mukavele şartlarına uygun olarak, yirmi beş yıl süreyle, çeşitli renk ve şekillerde cam ve ayna fabrikası açma ruhsatı verilmesi kararını içermektedir⁵⁵. Yine bu belge grubundaki bir ekte yer alan "bu tür memleket faydasına tesislerin açılmasında kolaylık gösterilmesi" ifadesi, devletin milli sanayinin gelişmesini amaçlayan politikasını net biçimde göstermektedir (Belge 15, 19).

Cam fabrikalarının kuruluşunda detaylı sözleşmeler hazırlanarak, imzalanmıştır (Belge 1). Bu türe örnek oluşturacak bir belgede; ne kadarlık süre ile imtiyaz ya da ruhsat verildiği belirtildikten sonra, sürenin padişahın onayı ile başladığı ifade edilir. Fabrika bu tarihten sonra 2-3 yıl içinde kurulacaktır, belirtilen sürede inşa ve imalat başlamazsa ruhsat iptal edilecektir. Sözleşme imzalandıktan sonra en geç bir ay içinde 500 Osmanlı lirası kefaletin Osmanlı Bankasına nakit olarak yada tahvil alınarak yatırılması şartnamede yer alan koşullardan biridir. Fabrika çalışmaya başlayıp ürünlerini piyasaya sürdükten sonra kefalet geri ödenecektir. Bu belge ayrıca 1913 Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı'ndan önce de fabrikaların kuruluşunda yurtdışından alınacak her türlü, alet ve edevatın bir defaya mahsus gümrükten muaf tutulduğunu göstermektedir⁵⁶.

Şartnamelerde dikkat çeken diğer önemli madde ise yabancı çalışanların sayısına sınır getirilmesidir. Fabrikanın işleyişi için ihtiyaç duyulan

54 Toprak, a.g.e., s.1351.

55 İrade İmtiyaz ve Mukavelat, no. 1.

56 1907 tarihli belge (MV. 115/64), Desaadet ve Bilad-ı Selase de inşası gerçekleşmeyen cam ve ayna fabrikasının kefalet alıcısının imtiyaz sahibi Yusuf Ziya Bey'e iade edilmesiyle ilgilidir.

birkaç yabancınn usta olarak görev yapabileceği, bunun dışında alışanların Osmanlı vatandaşı olması istenmektedir. Bir başka dikkat çeken özelik ise şirket yazışmalarının Türkçe olması gerektiği ve her türlü anlaşmazlıkta davaların ilgili Osmanlı mahkemelerinde görüleceğinin belirtilmesidir⁵⁷.

Osmanlı devleti, İstanbul ve Anadolu dışındaki Osmanlı topraklarındaki sanayileşme girişimlerini de desteklemiştir. Bu kapsamdaki bir belge 1885 tarihli olup⁵⁸, Mişon Levi ve ortağı İlya Levi'ye Selanik'te uygun bir yerde züccaciye fabrikası amaları için 15 yıllık süre ile ruhsat verilmesiyle ilgilidir.

Suriye'li tüccar Hacı İbrahim Yakub şabit'in Beyrut' ta açacağı Evani-i Billuriye Fabrikası için Avrupa'dan getirmeceği her türlü alet ve edevatın gümrük vergisinden muaf tutulması için devlete yaptığı 1878 tarihli başvuru belgesi de önemli bir rnektir⁵⁹ (Belge 4-5). Belgede sanayinin gelişmesine yönelik olarak bundan önce iplik, kağıt, kibrit, Avrupa işi kiremit ve tuğla imali gibi işlerle uğraşan fabrikaların i gümrük vergisinden muaf olduğu, bundan sonra açılacak billur fabrikalarından da kuruluş aşamasında i gümrük vergisi alınmayacağı konusunda karar alınmıştır. Ayrıca kurulacak cam fabrikasından emlak ve arazi vergisi ile üretilen mamllerin içeri ve dışarıya satışında gümrük alınmayacağı, fabrika için gerekli olan kum, taş, kil gibi hammaddelerin imtiyaz sahibine tahsis edilen araziden çıkarılabileceği, eğer bunlar çıkarılırsa tahakkuk eden verginin alınmayacağı mukavelede belirtilmiřtir⁶⁰.

Osmanlı devleti yeni fabrikaların kurulmasını ve gelişmesini desteklerken diğer yandan eski yöntemlerle üretim yapan küçük imalathaneleri korumaya yönelik bazı tedbirler de almaya çalışmıştır. Ayrıca üretilen ürünlerin taklitlerinin yapılmaması için şartnamelerde (patent gibi) maddeler konulmuştur (Belge 20).

1909 tarihli belgede, şam, Beyrut ve Halep vilayetlerinin merkezlerinde bir cam ve billur fabrikası kurması için şam'ın Kameriye mahallesi ahalisinden ve tüccarlarından Umrizade Mehmed Müslim El Umri Efen-

57 Hem İrade İmtiyazat ve Mukavelet, no. 4 hem de MV. 115/64'de bu konu belirtilmiştir. şartnamelerde Osmanlı devletinin sosyal kurumları koruduğu ve kolladığını gösteren bir madde ise fabrikanın Darlancezeye her yıl bir miktar para (30 lira) vermesi gerektiğidir.

58 MV. 7/95.

59 İ.M.MS, 67-3/47.

60 İrade İmtiyazat ve Mukavelet, no. 4.

diye 8 sene süre ile imtiyaz verilmiştir⁶¹ (Belge 3, 18). Başvuru belgesinde adı geçen yerlerde başka birinin fabrika kurarak üretim yapmasına izin verilmemesi istenmiştir. Meclis-i Vala mazbatasında, bunun mümkün olamayacağı fakat Umari'nin kuracağı fabrikasında üretilecek malların renk cins ve şekillerinin belirtilmesi ön koşuluyla, ürünlerinin taklitlerinin yapılması ve benzer ürünlerin ithal edilmesi yasaklanarak yerel üretim desteklenmeye çalışılmıştır.

Fabrikaların kuruluşu sırasında ithal edilen alet ve edevatın naklinde de devletin önemli desteği vardır (Belge 2). Şam'da kurulacak olan cam ve billur fabrikası için Avrupa'dan deniz yoluyla gelecek olan malzemelerin Beyrut'tan Şam'a nakli konusunda demiryollarının indirimli tarife uygulaması için bazı yazışmaların yapıldığı görülmektedir⁶² (Belge 17). Ek belgelere göre Avrupa'dan gelen 200 ton alet-edevat (özellikle buharlı makinalar ve hammadde) ile benzeri malların demiryolu tarifesinden %40 indirimle Beyrut'tan Şam'a nakli hususunda başvuru yapılmıştır. Bu indirim talebi, devletin milli sanayii geliştirme politikası kapsamında uygun görülmüştür.

Sonuç

Osmanlı döneminde XV. yüzyıldan itibaren cam üretimi diğer sanat dallarında olduğu gibi sarayda ve saray dışında, devlet denetiminde, devlet korumasında, belirlenmiş kurullarla yüzyıllarca devam etmiştir. Yerli üretimin azımsanamayacak boyutta varolduğu belgelerle anlaşılmaktadır. Atölye ve çalışanların sayısal dökümleri, cam üretiminde yeni bir fabrika kuruluşunda yeterli iş gücünün varlığına işaret etmektedir. Ancak üretimin kalitesi hakkında yeterli bilgimiz bulunmamakta, özellikle saray dışındaki üretimde sırça adı verilen çok ucuz kalitesiz mamüller listelerde yer almaktadır. Osmanlı Devleti Avrupa'daki sanayi devriminden sonra, XIX.yüzyıl boyunca ve XX. yüzyıl başlarında Avrupa ile rekabet edebilmek için oldukça masraflı sanayi girişimlerinde bulunmuş, özel girişimleri desteklemiş, hammadeden makinalara, ustalardan teknik adamlara kadar her türlü ekipman getirtilmiş, bunların sonucu kaliteli cam mamüller üretilmiştir. Fakat alt yapı eksikliği, işçilik, hammadde⁶³ konusunda

61 İrade İmtiyazat ve Mukavelet, no. 4

62 DH.İD.107/27.

63 E.İhsanoğlu, Osmanlı devletinin girişimlerine rağmen sanayileşememe nedenleri olarak, "ilmi ve entelektüel birikim eksikliği" yanı sıra sosyal ve ekonomik unsurların bu

dışa bağımlılığın aşılammaması gibi nedenlerle üretimin sürekliliği sağlanamamıştır. Bu geç dönem (XX.yüzyıl başı) fabrikalarının kuruluşunda özellikle Osmanlı tebaasını eğitmek, iş imkanlarını artırmak, sanayileşmeye teşvik etmek gibi milli menfaatlerin gözetildiği dikkat çekmektedir. Belgelerden anlaşıldığı üzere yeni fabrika kurmak isteyenlere her türlü kolaylık –teşvik sağlanmaya çalışılırken, özellikle Avrupa'ya karşı uyarılmıştır. Büyük sermaye sahibi Avrupalı fabrikatörlerin (ki bunlar hükümetlerinin sağladığı diplomatik desteğe sahiptirler) bizdeki küçük fabrikalarla rekabet ederek onları zarar ettirmek için her şeyi yapabilecekleri ifade edilir. Bu bakış açısına sahip devlet zamanla Avrupa'dan getirtilen yabancı çalışanların, usta ve teknik personelin sayısını sınırlı tutmaya çalışılarak fabrika tesislerinde Osmanlı tebaasının görev almasını sağlamaya çalışmıştır. Avrupa'dan teknik eleman getirtilmesinin öncelikli amacı, Osmanlı vatandaşı işçilerin yetiştirilmesini sağlamaktır. Ancak yabancı ustalar yerli işçilerin yetiştirilmesini engelleyerek yüksek maaşlarını almayı sürdürmeyi yeğlemişlerdir⁶⁴.

1911-1918 arasındaki sürekli savaşlar ve savaş ekonomisi bu sorunlara eklenerek sanayileşme çabalarının başarısızlığını kaçınılmaz hale getirmiştir.

hareketlere ayak uyduramamasının da etken olduğunu belirtir. A.g.e., s. 139; İzmit'te çalışan Belçikalı bir işçinin "Avrupa makinaları, Avrupa malzemesi kullanılarak iyi Avrupa elleriyle (ustalarıyla) yapılan kumaşa Türk kumaşı denilemeyeceğini" sözü bu konuyla ilgili en çarpıcı ifadedir. Bkz. Clark, a.g.e., s. 51,

64 Clark, a.g.e., s. 49.

Şifalı Tıbbi Madde

Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

1. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

2. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

3. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

4. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

5. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

6. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

7. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

8. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

9. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

10. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

11. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

12. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

13. Bu belge, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, tıbbi amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

Belge 1. İrade İmtiyazat ve Mukavelet, Dosya No.1

شركة
 شركة الزجاج والمواد البصرية
 SOCIÉTÉ OTOMANE DES
 FABRIQUES DE VERRES
 ET GLACES
 الشبان التركي - شركة الزجاج
 SOCIÉTÉ VERREKLEN

بسمه تعالی این سند مبنی بر اقرار و التزام است

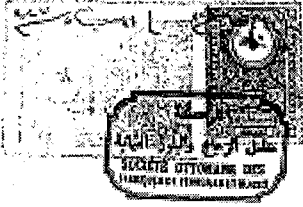
تاریخ	
مبلغ	۴۰۰.۰۰۰
ادوات	۴۰۰.۰۰۰
تأهیل	۰.۰۰۰
آلات	۰.۰۰۰
تعمیرات	۰.۰۰۰
حقوق	۰.۰۰۰
تعمیرات	۰.۰۰۰
مجموع	۰.۰۰۰

المجموع المذكور من غير التعمیرات
 الفیض
 طالب
 ۰.۰۰۰
 ۰.۰۰۰

شركة
 ۰.۰۰۰.۰۰۰
 ۰.۰۰۰.۰۰۰

شركة

شركة

Belge 2. Dahiliye İrade (DH.İD), Dosya No.107, Gömlek No.27

مجلسه مشورتی و معاملات مؤخره ای حقیق سویر واریشده در واریشده مجیزات ادرینه سواد و دولتیک مدفا ناطق را کتبه
در اتم و هیئت عمومی سینه اکتبه و هیئت اولی اکتبه هیئت و هیئت اولی اکتبه هیئت و هیئت اولی اکتبه هیئت و هیئت اولی اکتبه
مجلسه مشورتی و معاملات مؤخره ای حقیق سویر واریشده در واریشده مجیزات ادرینه سواد و دولتیک مدفا ناطق را کتبه

Belge 3. İrade Meclis-i Mahsus (İ.M.MS), Dosya No.67-3, Gölek No.47

Handwritten text in Ottoman Turkish script, consisting of several paragraphs. The text is written in a cursive style and covers most of the page. On the left side, there are several circular stamps or seals, some of which are partially obscured by the text. At the bottom right, there is a small section of text, possibly a signature or a date, followed by a few more stamps. The overall appearance is that of a historical document or a page from a manuscript.

Belge 5. İrade Meclis-i Mahsus (İ.M.MS), Dosya No.67-3, Gömlek No.47

مجلس طائفة

مجلس طائفة

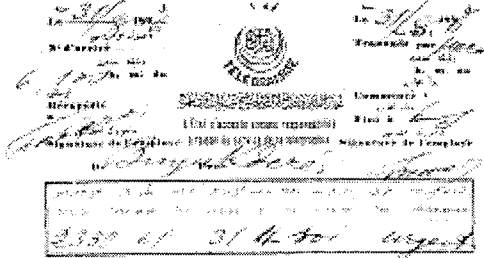
هم برکت صوری معاً ونگار یک اقتضات وارد او میسر یکس نامبر صواب بود بر قطع غیر زنده و نیز عابری جا کما کما خسته بر نشیب کشام نامبر یکس رساله
 عوینا نفسا اهور عاتق لایک هم کسرتک صوابه و قویله بهر جام کوم سا لایک ای عملیات ایزده شایب عا شایب بر تقسیم اکرسی تا اکرسی و لایله
 مایه قطارت جیدسی را نیا عابری ماسک ایله ضعیفانه از کما و اوله کما
 باقی عقی عابریه وضع اکرسی اوله بر جام بر توکوت بیوم بر غیر زنده ایامه و کشیر لایک ایزده شایب قبله معانک کما کما کما کما کما کما کما کما کما کما کما کما کما کما
 ایوم بیله ایزده و نظایه عابریه بر لایه وضع اوله کما
 تا اکرسی عابریه بر لایه کما
 نامبر یکس مقصدا و صاب کما
 مقصود بر لایه عابریه و نظایه عابریه بر لایه کما

Belge 6. Meclis-i Vala, Dosya No.2, Gömlek No.515

تصحيح ايدون ذوات		تاريخ	مصدق	مصدق
ملاحظة مال				
<p>۲۹ ربيع الثاني ۱۳۸۰ هـ</p> <p>از انجا که مقتضای فرموده لایحه شریفه جاریه شده و بجهت وصول این بکار به کوشش و تقاضای اینجانب و سایر ارباب این منطقه از طرف اینجانب و کوشش و تقاضای اینجانب و سایر ارباب این منطقه در این وقت در حدود دولت اینجانب در این وقت در حدود دولت اینجانب در این وقت در حدود دولت</p> <p>۲۹ ربيع الثاني ۱۳۸۰ هـ</p> <p>۲۹ ربيع الثاني ۱۳۸۰ هـ</p> <p>۲۹ ربيع الثاني ۱۳۸۰ هـ</p>				

Belge 9. Dahiliye Umur-1 Mahalliye ve Vilayet Müdüriyeti (DH.UMVM), Dosya No.106, Gömlek No.19

Teşfik Paşa
Minister Affairs
Paris

Les ouvriers Antichiens
de la fabrique de verre
à Pochaberg ont été avisés qu'ils
sont invités à se
leur famille en

Belge 11. Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Mektebi Mühime (A.MKT.MHM), Dosya No.628, Gömlek No.41

تقریر در کاتبه شریفه در تاریخ ۱۳۰۴/۱۱/۱۱
موضوع: ...

Belge 12. Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Mektebi Mühime (A.MKT.MHM), Dosya No,628, Gömlek No.41

1328

<p>مجلس 1328</p> <p>تاریخ: 1328 تاریخ: 1328 تاریخ: 1328</p>	<h2 style="margin: 0;">مجلس وکلاء</h2> <h3 style="margin: 0;">مذاکره خصوصی صیقل نامه</h3>	<p>مجلس وکلاء 1328</p> <p>تاریخ: 1328 تاریخ: 1328 تاریخ: 1328</p>
<p>تذکره ممالک</p>		
<p>مجلس وکلاء در تاریخ 1328 در محل ...</p> <p>... (Handwritten text continues) ...</p>		
<p>قرارداد</p>		
<p>... (Handwritten text) ...</p> <p style="text-align: right;">...</p> <p style="text-align: right;">...</p>		

Belge 14. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), Dosya No.202 Gömlek No.20

Handwritten text at the top right of the page, possibly a date or reference number.

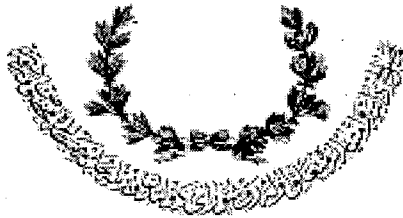
Main body of handwritten text, appearing to be a collection of notes or a list of items, possibly related to the 'Belge 15' mentioned in the caption. The text is dense and difficult to read due to the cursive script.

Belge 15. İrade İmtiyazat ve Mukavelet, Dosya No.1

سورة و در مورد باب در مورد باقی و کلام...
سکون کند و در این مقام و در این مقام...
فصل در مورد و در این مقام...
شماره و در این مقام...

Belge 18. İrade İmtiyazat ve Mukavelet, Dosya No.4

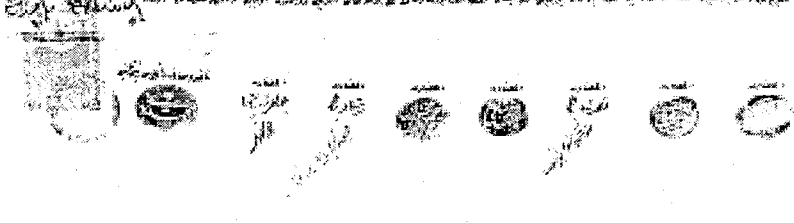

Yüksek Hukuk Kurulu
T.C. İçişleri Bakanlığı
1944

İmtihan
Kurum Kurumu

1. İmtihan Kurum Kurumu...
2. İmtihan Kurum Kurumu...
3. İmtihan Kurum Kurumu...
4. İmtihan Kurum Kurumu...
5. İmtihan Kurum Kurumu...
6. İmtihan Kurum Kurumu...
7. İmtihan Kurum Kurumu...
8. İmtihan Kurum Kurumu...
9. İmtihan Kurum Kurumu...
10. İmtihan Kurum Kurumu...

11. İmtihan Kurum Kurumu...
12. İmtihan Kurum Kurumu...
13. İmtihan Kurum Kurumu...
14. İmtihan Kurum Kurumu...
15. İmtihan Kurum Kurumu...
16. İmtihan Kurum Kurumu...
17. İmtihan Kurum Kurumu...
18. İmtihan Kurum Kurumu...
19. İmtihan Kurum Kurumu...
20. İmtihan Kurum Kurumu...

1944

İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...
İmtihan Kurum Kurumu...

